

Sagens overgang til anden (sidste) behandling
 vedtoges uden afstemning.

Den næste sag på dagsordenen var:

Første behandling af forslag til folketingsbeslutning vedrørende en påtænkt ekspropriation af arealer i Ho-Oksby og Ål kommuner [af Skræppenborg-Nielsen m. fl.].

(Forslaget til folketingsbeslutning (nr. IX) findes i tillæg A. sp. 755, fremsættelsen i tidenden sp. 1692.)

Sagen sættes til forhandling.

Forsvarsministeren (Victor Gram): Forslaget til folketingsbeslutning indeholder en opfordring til mig om at tilbagekalde min anmodning til folketingets finansudvalg vedrørende erhvervelsen af arealer til udvidelse af det militære øvelsesområde ved Oksbøl. Det er vel overflødigt at sige, at jeg ikke finder det rimeligt at efterkomme opfordringen.

Ved fremsendelsen af anmodningen til finansudvalget har jeg fulgt gammel praksis. Sagen er da også i finansudvalget hidtil behandlet på normal vis. Jeg har et par gange været tilkaldt til samråd, ligesom udvalgets medlemmer under besøg på stedet har haft lejlighed til at bese området og drøftet projektet. Der har ikke over for mig fra finansudvalgets side været udtrykt ønske om en anden fremgangsmåde, og jeg finder det naturligt, at finansudvalget viderebehandler og afgør sagen på sædvanlig måde.

Derimod kan jeg naturligvis ikke have noget imod, at sagen drøftes her i det høje ting, ikke mindst på baggrund af en til tider ret livlig offentlig debat. Det er forståeligt, at en ekspropriation af det omfang, min anmodning til finansudvalget angiver, har givet anledning til bekymring blandt familier, der berøres af ekspropriationen. Jeg har fuld forståelse herfor og har bl. a. af denne grund været interesseret i, at ekspropriationen ikke får større omfang end strengt nødvendigt, hvilket anmodningen også er udtryk for. Erhvervelsen er imidlertid uundgåelig, såfremt man skal udbygge forsvaret på det grundlag, der blev lagt ved forsvarsforliget i 1960.

Ved den lejlighed blev der fastsat styrkemål for hæren, ligesom det blev bestemt, at de stående styrker, det vil sige 2 $\frac{1}{3}$ brigade, opbyggedes som pansret infanteri, og det vil igen sige udstyret med bæltedrevne, pansrede mandskabsvogne, bæltedrevet, selvkørende infanteri samt bæltedrevne kampvogne for at nævne de væsentligste terrængående køretøjer. Hærens karakter er således ændret væsentligt. Indøvelsen af brigaderne, efterhånden som det nye materiel tilgår hæren, kræver betydelig større øvelsesarealer, end hæren hidtil har rådet over. En fordeling af aktiviteten over flere øvelsesområder, som forsvaret allerede disponerer over, vil af praktiske grunde ikke være mulig.

Hærkommandoen har nøje overvejet andre muligheder end Oksbøl, f. eks. en udvidelse af Borris, der for øvrigt allerede er fuldt udnyttet med øvelser og skydning, men er kommet til det resultat, at en hvilken som helst anden løsning end Oksbøl vil kræve væsentligt større arealerhvervelser, større udgift og større indgreb i privat ejendom.

Hertil kommer, at Oksbølområdet er det eneste sted i landet, hvor vore pansertropper kan udføre alle deres skydninger, hvilket bl. a. skyldes, at skydningerne kan lægges ud over Vesterhavet. En anden væsentlig fordel ved Oksbølområdet er, at forsvaret kan benytte klitvæsenets tilstødende arealer. De benyttes i realiteten allerede i dag i så stor udstrækning, som forholdene tillader, først og fremmest som opmarch- og sikkerhedsområde. En yderligere udnyttelse vil kun være mulig, såfremt man fælder større eller mindre dele af plantagerne. Denne mulighed har været nævnt under den offentlige debat, og jeg har i den anledning igennem landbrugsministeriet indhentet en udtalelse herom fra klitdirektoratet. Klitdirektøren afviser i sin udtalelse en sådan løsning under henvisning dels til faren for sandflugt, dels til plantagernes klimatiske virkning, navnlig for de øst for plantagerne boende landmænd. Men selv om man valgte den løsning at fælde nogle plantager, ville det under hensyn til hærens behov være en utilstrækkelig løsning. Der ville fortsat være en større privatejet enklave placeret særdeles uheldigt i øvelsesområdet, som vil forhindre en fornuftig

[Forsvarsministeren.]

udnyttelse af området som helhed og give mange og kostbare problemer for hæren, navnlig hvis arealet udbygges med sommerhuse.

Endelig må jeg måske nævne det forhold, at en udvidelse af Oksbølområdet vil gøre en begyndende udflytning fra København mulig. I de kommende år må forsvaret jo indstille sig på at skulle afgive kaserneetablissementer og arealer til andre styrelser og til Københavns kommune, og det er forsvaret indstillet på, men før det kan ske, må vi have andre lokaliteter at flytte ud til. Oksby vil være et naturligt udflytningssted f. eks. for artilleriskydeskolen og den væsentligste del af artilleriskydningerne på Kalvebod skydeterræn, ligesom visse kædeflytninger kan komme på tale.

Ud fra disse betragtninger — flere andre kunne nævnes, men jeg skal foreløbig holde mig til disse — finder jeg udvidelsen af det militære øvelsesareal ved Oksbøl nødvendig som konsekvens af den karakter og målsætning, der blev givet hæren ved forsvarsordningen af 1960.

Ordføreren for forslagsstillerne (Skræppenberg-Nielsen): I de godt 4 år, jeg har haft den ære at repræsentere socialistisk folkeparti i finansudvalget, er det hændt nogle gange, at et enigt finansudvalg, når udvalget skønnede, at en sag, det fik forelagt af en eller anden minister, var af en sådan størrelsesorden eller indeholdt så vigtige ting, at den var af interesse for en større offentlighed, har henstillet til den pågældende minister at fremsætte forslaget her, således at forslaget blev genstand for en debat i folketingssalen og dermed i større omfang, end det ellers ville være blevet tilfældet, blev kendt også uden for dette hus. Her har mit parti hver gang været med. Vi har været med, fordi også vi synes, at vigtige afgørelser eller store bevillinger bør træffes ikke bag finansudvalgets lukkede døre, men her i folketetinget.

Det forslag til folketingsbeslutning, vi nu

behandler, drejer sig om en sag, et forslag, der set med vore øjne er så vigtigt, så kostbart og ikke mindst af så afgørende betydning for mange mennesker, at vi har ment det rigtigst at få sagen flyttet fra finansudvalget til debat og afgørelse her i tinget. Det er altså denne gang desværre ikke et enigt finansudvalg, der sender en stor og betydningsfuld sag til debat og afgørelse her, men alene socialistisk folkeparti. Vi har ret til det, og vi vil gøre det igen, når vi skønner det påkrævet.

Det, jeg indtil nu har givet udtryk for, og som jeg også kom ind på i min fremsættelsestale den 15. december forrige år, det alene er baggrunden for vort forslag til folketingsbeslutning, et forslag, der som bekendt går ud på at få den højtærede forsvarsminister til at tilbagekalde sin skrivelse af 4. november f. å. til folketingets finansudvalg, en skrivelse, der vedrører erhvervelse ved ekspropriation af nogle nærmere anførte arealer med et samlet tilliggende på ca. 1.840 ha jord, der er beliggende i Ho-Oksby og Ål kommuner i Sydvestjylland. Hvis den højtærede forsvarsminister i denne sag får magt, som han har agt, ja, så betyder det som allerede nævnt, at ikke mindre end 1.840 ha jord, beliggende midt i eventyrlandet i Sydvestjylland, vil blive overdraget til og i fremtiden benyttet af forsvaret, af militærvæsenet her i landet, til øvelsesterræn med alt, hvad deraf følger, og forsvaret råder i forvejen over ikke mindre end 4.000 ha på disse egne. Kort og godt: dette efter danske forhold store areal, dette særdeles velegnede rekreative område m. v., vil for fremtiden i det store og hele gå tabt for mennesker og dyr og være vundet for styrtbombene, kanoner, skarpskydninger og bæltedrevne kampvogne. Militærøvelser, såkaldte samvirkeøvelser, i et omfang og af en størrelsesorden, som vi næppe hidtil har set det her i landet, vil komme til at foregå på disse arealer. Ikke mindre end 71 landbrugsejendomme, 38 parcelhuse og meget andet vil blive berørt af den foreslåede ekspropriation.

[Skræppenborg-Nielsen.]

Nogle vil måske hertil sige: nå ja, det er jo trods alt ikke ligefrem den allerbedste landbrugsjord, det her drejer sig om. Nej, det er det næppe, det ved vi. Men til gengæld — og det synes jeg vejer tungt — er det jord, som generation efter generation har kæmpet for, jord, som dygtige jyske bønder ved et utroligt slid og ved et afsavn, som vi, der lever i dag, næppe kender eller drømmer om, har fravristet heden. Mere end 100 års kulturarbejde vil forsvinde som dug for solen.

Hertil kommer, og det er det værste, at omkring 120 familier simpelt hen bliver jaget væk fra den hjemstavn, der er og altid vil være deres. Om føje år kanske, når de kommer på besøg i området igen, kan det være, de siger med Aakjær:

„Her lå der engang på en spergelgrøn toft et hjem med sin skorsten på hæld“.

Det er slemt for de familier, der skal rømme deres gårde eller huse, og lad mig tilføje: det er måske lige så slemt for dem, der bliver tilbage.

Da finansudvalget var i Oksby, var kommandanten derovre så elskværdig at foranledige, at vi fik lejlighed til at se en kampvognsdemonstration. Det er jeg kommandanten meget taknemlig for, for hvis jeg nogen sinde har været i tvivl om rigtigheden af socialistisk folkepartis militærpolitik, en politik, som ethvert barn her i landet ved går ud på at få Danmark afrustet så snart og så hurtigt som overhovedet muligt, er jeg det ikke mere, for det, jeg her med egne øjne så, var efter min mening den rene sindsyge, klar til behandling på et af vore overbefolkede statshospitaler. Jeg beklager i hvert fald dette land og dets befolkning, hvis der nogen sinde skulle blive brug for disse kampvogne.

Under vort besøg derovre fik vi endvidere med al ønskelig tydelighed at vide, at det bl. a. er den militærtækniske udvikling, der er årsagen til, at militæret nødvendigvis må have større øvelsespladser. Kanoner kan nu skyde længere end før, og derfor er — foruden mange andre ting — større og større nedslagsområder påkrævet. Når vi ser hen til denne desværre uomstridelige kendsgerning, at moderne våben i dag er så udviklede, så effektive og så frygtelige, at det trods enhver beskrivelse, melder

spørgsmålet sig — i hvert fald for os — om ikke det i militærpolitisk henseende så lille Danmark overhovedet er stort nok til at være med i det spil, vi desværre har spillet alt for længe med i.

Den højtærede forsvarsminister har i den skrivelse, han har tilstillet finansudvalget denne sag vedrørende — måske af gode grunde — ikke nævnt noget om, hvad en ekspropriation m. v. som den her foreslåede direkte vil komme til at koste samfundet, men under et samråd i finansudvalget har ministeren anslået udgifterne til at ligge et sted mellem 15 og 20 mill. kr. Det er min opfattelse, og jeg tror næppe, at jeg går nogen for nær ved at sige, at det slår slet ikke til. Regn hellere med det dobbelte! Så er der dog en vis sandsynlighed for, at regnskabet engang har chance for at komme til at stemme. Men i alle tilfælde er det ikke småting, det drejer sig om, slet ikke når vi tænker på, at regeringen den dag i dag savner dækning for mindst 1.500 mill. kr. på det finanslovsforslag, der i øjeblikket er til behandling i finansudvalget. I sandhed, Danmark må være et meget rigt land, hvis det har råd til dette.

Jeg tror, det står klart for de fleste, der har beskæftiget sig med denne sag eller læst om den, at gennemføres den påtænkte ekspropriation, vil den på en hel række meget vigtige områder — økonomisk, kulturelt som socialt — gribe aldeles afgørende ind i egnens hele liv.

Meget tungtvejende grunde taler derfor for, at dette projekt bør skrinlægges så hurtigt som overhovedet muligt. Ikke mindst hensynet til den befolkning, der bor i området, og hensynet til de rekreative værdier, der vil gå helt eller delvis tabt, hvis projektet gennemføres som foreslået, bør efter vor mening have førsteprioritet, når afgørelsen skal træffes. Intet land mangler almindeligvis tragedier, men ligefrem at tilstræbe tragedien er vist lidt for meget af det gode.

Jeg anmoder derfor så indtrængende, som jeg kan, den højtærede forsvarsminister og hvert enkelt medlem i folketinget om at medvirke til, at de påtænkte ekspropriationer i Sydvestjylland skrinlægges. Nok er det et bestemt politisk parti, der har rejst denne sag — andre har ikke villet gøre det, det har der jo været skrevet en hel del om — men alle sager, der rejses i folketinget,

[Skræppenborg-Nielsen.]

rejses som bekendt reelt af de partier, der findes herinde. Hvem skulle ellers gøre det? Jeg opfordrer til at lade ikke partipolitik, men den sunde fornuft være rådende i denne sag.

Til allersidst, i denne omgang i hvert fald, et enkelt spørgsmål til den højtærede forsvarsminister: vil der på de områder, der her er tale om, plus det bestående område ved Oksbøl, hvis ekspropriationerne gennemføres, blive tale om afholdelse af dansk-tyske fælles militære øvelser?

Lysholt Hansen: Siden den højtærede forsvarsminister den 4. november forelagde sit aktstykke i finansudvalget, har det dér fået en meget grundig behandling med besigtigelse af arealerne og med modtagelse i Oksbøl af alle de deputationer fra de interesserede parter, der ønskede at fremføre deres synspunkter for finansudvalget. Siden har vi i udvalget modtaget et kæmpe-materiale fra såvel de interesserede ministre som fra forskellige grupper af den lokale befolkning. Finansudvalget er således ikke færdig med sin behandling af sagen. Den store materialesamling har naturligvis givet anledning til, at vi har måttet stille mange spørgsmål til den højtærede forsvarsminister, og såså sent som i formiddags. Mange af dem er besvaret, men flere står endnu ubesvarede, og vi har fået den allerbedste behandling med hensyn til løfter om besvarelse også af de hidtil ubesvarede spørgsmål. Det vil vel være endnu nogen tid, inden disse svar er fremme hos os.

Jeg skal ikke forsøge at drage det ærede medlems ædle motiver i tvivl til allerede nu at føre denne sag frem i salen. At gøre det tilkommer ikke mig, men jeg synes nok, at glorien begyndte at vokse frem omkring det ærede medlems hoved, da han stod heroppe og næsten kunne kalde tårer frem i øjnene over de stakkels mennesker derovre, der om år skulle vende tilbage og se, at dér lå engang deres hjem. Og så citerede det ærede medlem et par verslinjer om disse hjem. Jeg vil da gerne lige have lov til at afslutte dette vers, for det har to linjer mere, og i disse to linjer står der:

„Det havde en enkelt rad pølser på loft,
men ellers kun armod og gæld.“

Jeg tror, det ville være klogt også at tage det

perspektiv med, når man skal bedømme sagens realiteter, som jeg i dag ikke skal udtale mig om.

Det ærede medlem hr. Skræppenborg-Nielsen havde haft god anledning til i finansudvalget, således som det så ofte er sket i mange andre sager, at opfordre ministeren til at trække sit forslag tilbage. Jeg mener, at det havde været mest rimeligt at følge den fremgangsmåde, hvis det ærede medlem, når sagen var færdigbehandlet i finansudvalget, stadig mente, at forslaget burde trækkes tilbage. Jeg tror, vi alle vil være bedst tjent med, at det som hidtil bliver således, at vi i finansudvalget lader alle sider af en sag belyse, inden der tages stilling.

Som det fremgår af det ærede medlems fremsættelsestale, har han og hans parti imidlertid, endnu inden denne belysning af alle sider af sagen har fundet sted, taget stilling, idet det i fremsættelsestalen ordret siges „vi vil ikke være med her“. Det ærede medlem har imidlertid, som det også siges i fremsættelsestalen, fundet det rigtigst, at debatten om og afgørelsen af denne sag bør foregå i folketinget. Jeg er ikke uenig heri. Det ville der også have været god anledning til, selv om man havde fulgt den sædvanlige procedurereform for sager, der forelægges i finansudvalget, fulgt den sædvanlige fremgangsmåde, der tilmed indebærer den fordel, at der både kan debatteres og træffes afgørelser, efter at sagen er blevet grundigt belyst, men det har det ærede medlem og hans parti altså ikke ønsket.

Jeg må også tilføje, at så sent som den 27. maj 1964 vedtog vi en ny lov om ekspropriation vedrørende fast ejendom, en lov, som det ærede medlem og hans parti stemte for; man gav endog under behandlingen udtryk for, at man var meget tilfreds med denne lov. Hvis folketinget til sin tid skulle imødekomme forsvarsministerens ansøgning, vil ekspropriationen ske efter denne nye lov, ifølge hvilken ekspropriationskommissionen i henhold til lovens § 13 skal foretage en almindelig prøvelse af det foreliggende projekt og kan kræve sådanne ændringer i projektet, som man finder nødvendige af hensyn til bl. a. ejerne og sagens hensigtsmæssige behandling.

Da alle partier her i folketinget, herunder socialistisk folkeparti, for kun 8 måneder

[Lysholt Hansen.]

siden har vedtaget en ny ekspropriationslov, der også i andre henseender giver borgerne yderligere sikkerhed for, at de i ekspropriationssager kan få den bedste og grundigst mulige behandling, mener jeg, det er for tidligt at tage stilling i denne sag. Jeg mener det imidlertid først og fremmest af én bestemt grund, nemlig at denne sag ikke er færdigbehandlet i finansudvalget.

Den er jo så sand, så sand, den sidste bemærkning, det ærede medlem kom med, at her drejer det sig ikke om at lave partipolitik, men om at lade den sunde fornuft råde. Jeg tror, den råder bedst, når en sag er blevet grundigt belyst, grundigt behandlet, således at alle sider af sagen har været taget i betragtning. Det ville der være mulighed for, når finansudvalget er færdig med sin behandling af sagen. Det er derfor mit partis ønske, at dette forslag går tilbage til finansudvalget til videre behandling. Jeg kan dog åbent sige, at for os må baggrunden for drøftelsen og den endelige stillingtagen være den, at vil man målet, må man også ville midlerne.

Foged: Når jeg i dag tager ordet på venstres vegne, er det ikke for at bakke op bag forslaget og ikke for at kritisere de militære udspil, men fordi vi endnu ikke i vort parti har færdigbehandlet spørgsmålet og fået tilstrækkelige oplysninger til at tage endelig standpunkt.

Jeg vil til indledning sige, at vi mener, at militæret skal have de bedst mulige arbejdsvilkår; det skal have mulighed for at gennemføre den opgave, som folkettinget har pålagt det. Det er sådan set overskriften også over vor vurdering af denne sag.

Når vi alligevel gerne vil sige et par ord, er det, fordi det offentlige sammen med det privatejede her kommer ind i billedet. Vi finder, at den private ejendom i videst mulig udstrækning må værnes, hvor mulighederne er til stede.

Vi har i dag i finansudvalget fået en ret fyldig redegørelse af den højtærede forsvarsminister, og vi venter som sagt endnu flere redegørelser. Det var derfor sådan med lidt beklemmelse, at jeg hørte den højtærede forsvarsminister bruge sætningen: erhvervelsen er uundgåelig. Når den

højtærede forsvarsminister bruger denne sætning, dækker det jo sådan set ikke, hvad den socialdemokratiske ordfører netop har sagt. Det ærede medlem hr. Lysholt Hansen sagde, at sagen ikke var færdigbehandlet, og jeg må gå ud fra, at der med denne sætning, sagen er ikke færdigbehandlet, sagt af den socialdemokratiske ordfører, må være mulighed for eventuelt endnu at fremkalde ændringer, og derfor er forsvarsministerens sætning om, at erhvervelsen er uundgåelig sådan set en forkert overskrift. Den burde ikke have været sagt, for hvis det er tilfældet, kan enhver drøftelse lige så godt skrinlægges. Hvis den højtærede forsvarsminister vil gennemtvinge erhvervelsen, er al debat udelukket, for så kan vi snart mønstre, hvordan flertallet vil være her i salen.

Vi finder, at man bør undersøge specielt klitdirektoratets arealer. Som det allerede er påpeget, har forsvaret arealer derude på omkring 4.000 ha, og som 3 flammer ind i dette område har klitdirektoratet ca. 6.000 ha. Disse 6.000 ha bør indgå i en nøje overvejelse af, om de ikke kan udnyttes mere effektivt, også uanset om nogle af disse arealer med skov og plantage derfor må gå til grunde. Rent økonomisk betyder klitarealerne ikke noget direkte; de giver vel underskud hvert eneste år, fordi pasningen af dem er vanskeligere, end det er at få en indtægt ud af dem. Vi mener ikke, det er undersøgt tilstrækkeligt, om man kunne udnytte disse arealer.

Dengang vi besøgte arealerne, fik vi for øvrigt at vide, at nogle ødelæggelser og også militære ødelæggelser dernede kunne udmærket hurtigt forsvinde af sig selv. Jeg står her med en skrivelse underskrevet af Sten Bjerke og Viggo Nielsen og vil gerne bede om tilladelse til et enkelt citat. Der står bl. a.:

„Hede- og klitområder forvinder meget hurtigt selv svære sår.“

Der står endvidere:

„Skadevirkninger her vil udslettes af sig selv efter kort tid og aldrig som under andre terrænforhold være af næsten uoprettelig karakter.“

Når det er skovvæsenets responsum til os — og jeg tror, det er rigtigt — så må vi også tro, at selv om man kører lidt voldsomt igennem disse arealer — det drejer

[Foged.]

sig som sagt om 6.000 ha — så vil denne voldsomme kørsel ikke ødelægge skovene. Den vil midlertidigt danne veje og baner derigennem, men det må være rimeligt, at det overvejes endnu nøjere, om så store arealer, 4.000 ha + 6.000 ha, ikke vil være tilstrækkeligt.

Vi kunne egentlig have ønsket, at den højtærede forsvarsminister havde foranlediget, at der på stedet på et tidligere tidspunkt var ført forhandlinger både mellem militære organer, civile organer og klitvæsenet, sådan at man allerede på stedet kunne have talt sig til rette om sagerne i stedet for, som det er gået nu. Indsamling af 30.000 underskrifter som protest mod det, der foregår, er jo noget, man ikke uden videre kan sidde overhørig.

Vi vil gerne over for forsvarsministeren bede om, at disse arealer må kunne bruges i størst mulig udstrækning som rekreative områder. Der er over for os givet udtryk for, at de kan holdes åbne i en vis udstrækning, men vi beder forsvarsministeren om nøje også offentligt at give udtryk for, at dette at holde arealerne åbne til weekendbesøg, og hvad ved jeg, også kan lade sig gøre. Vi har dårlige erfaringer fra tidligere; jeg kan nævne f. eks. Borrisområdet, hvor der også, inden dette blev udlagt, blev lovet, at det skulle være åbent for besøg i al almindelighed, når der ikke var skydninger, men arealet er i dag mere lukket end nogen sinde. Vi frygter, at dette store rekreative område skal blive lukket område for befolkningen, og så finder vi, at skulle det blive tilfældet, så bør det i det mindste indskrænkes til det mindst mulige.

Vi har på de kort, som den højtærede forsvarsminister har givet os, nøje bemærket, at den største ekspropriation foregår mod vest over i rekreative områder. Vi opfordrer den højtærede forsvarsminister til nøje at undersøge, om man ikke kan lade den vestlige del af disse påtænkte ekspropriationer udgå og i stedet samle hele arealet omkring det, militæret allerede har nu, og omkring det, klitdirektoratet allerede har nu.

Som sagt, vi ønsker hensyn taget til den civile befolknings anvendelse af arealerne lørdag-søndag. Vi ønsker, at der skal være mulighed for i sommerhalvåret i videst

mulig udstrækning at kunne benytte disse vidunderlige rekreative områder. Vi finder det egentlig beklageligt, at man her, hvor mange enkeltpersoner har boet i en menneskealder, må gå til ekspropriation. Nu kan man komme med den ene og den anden sætning, men det er jo en alvorlig historie for de folk, der får eksproprieret, uanset om de er fattige eller rige.

Venstre ønsker, at sagen skal viderebehandles i finansudvalget, og vi håber som sagt, at ministeren ikke allerede har lagt sig fast på den nævnte sætning, til trods for at den er sagt. Det skulle nemlig være sådan, at når vi her i folketinget går og arbejder for at få, skal vi sige fred og for at frede, så er det, vi opnår, eller i hvert fald det, vi foreløbig har opnået i denne sag, en ret stor stab af fredløse. Det er ikke ligefrem tilfredsstillende.

Jørgen Jensen: Jeg skal kun tale ganske kort. Jeg vil bekræfte, at forsvarsministerens skrivelse nu i et par måneder har været til særdeles grundige overvejelser og mange drøftelser i finansudvalget. Disse overvejelser og drøftelser har vi naturligvis fra konservativ side også deltaget i. Vi har haft flere samråd med ministeren, vi har besøgt arealet, og vi har modtaget talrige skrivelser og personlige henvendelser om sagen. Det er en selvfølge, at vi har sat os ind i dette store stof.

Fra konservativ side kan vi ikke støtte det fremsatte forslag til folketingsbeslutning. Derimod kan vi give tilslutning til det forslag, som det ærede medlem hr. Lysholt Hansen kom med: at sagen fortsat skal behandles i finansudvalget.

Jeg skal herudover kun sige, at når vi har et forsvar — og det ønsker mit parti naturligvis at vi skal have — så skal forsvaret også have muligheder for at virke, og hertil hører naturligvis også de nødvendige arealer.

Det ærede medlem hr. Skræppenborg-Nielsen, der er ordfører for forslagsstillerne, har i dag så klart som på noget tidspunkt, jeg har hørt det i hvert fald, givet udtryk for sine forsvarspolitiske synspunkter. Det skal siges ganske klart, at vi har præcis de modsatte. Det er endvidere klart, at der er særdeles mange og alvorlige hensyn at tage til befolkningen, og vi vil meget nøje

[Jørgen Jensen.]

vurdere disse hensyn i forhold til den forsvarsmæssige nødvendighed.

Sagen er altså ikke afsluttet endnu, men jeg tror, alle ønsker en hurtig afklaring, og hertil vil vi gerne bidrage.

Grethe Philip: En ekspropriation af så stort omfang, som der er tale om i Oksbøl-sagen, må naturligvis altid overvejes meget nøje, og der skal særdeles vægtige argumenter til, for at man kan gå ind for den. I dette tilfælde er sagen særlig kompliceret, fordi der er hensyn at tage til så mange forskellige sider, til de fastboende, til sommerhusejerne og til de mennesker, der bor i de omliggende områder, og som søger rekreation i de store, tyndt befolkede egne ud til Vesterhavet. Samtidig er der ved de foreliggende planer tale om at skabe mulighed for en hurtigere udflytning af militæret fra Københavnsområdet og dermed også skabe plads for et meget påtrængende undervisnings- og boligbyggeri. Jeg vil gerne fremhæve særlig dette sidste moment, fordi det er noget, vi i særlig grad lægger vægt på fra det radikale venstres side.

Det ærede medlem hr. Foged har nævnt forskellige andre ting, man også må lægge vægt på: adgangen til områderne for offentligheden og adgangen til at udnytte plantagerne. Der kunne fremhæves en hel del forskellige ting. Der er også frednings-spørgsmål o.s.v., men jeg synes ikke, det er rimeligt her at fremdrage det. Jeg tror, vi kan sige, at vi fra samtlige partiers side er indstillet på at skabe så gode vilkår som muligt for den befolkning, der hidtil har boet i området, og for at skabe så gode rekreative muligheder som muligt. Finansudvalget har netop i dag haft samråd med forsvarsministeren, og forsvarsministeren har givet tilsagn om at ville give os en række yderligere oplysninger til afklaring af hele spørgsmålet. I det radikale venstre ønsker vi på baggrund af de yderligere oplysninger, vi nu vil få, at overveje sagen så vidt muligt helt til bunds og så til sin tid tage endelig stilling til spørgsmålet.

Under disse forhold må vi ved denne førstebehandling henvise til, at sagen bør undersøges nærmere i et udvalg, og vi finder det rimeligt, at denne udvalgsdrøftelse sker i finansudvalget.

Bækgaard: For at et samfund kan følge med udviklingen, det være sig af den ene eller den anden art, må det desværre somme tider benytte sig af ekspropriationsretten. Det medfører i mange tilfælde store uoverensstemmelser mellem begreberne privat ejendomsret og samfundshensyn. I mit parti tillægger vi den private ejendomsret stor betydning, og når vi ønsker at deltage i en ekspropriationsdebat som den, vi har her, er det bl. a., fordi vi gerne vil spørge den højtærede forsvarsminister, om nu alle muligheder for at løse ekspropriationsspørgsmålet så skånsomt og hensynsfuldt som muligt er prøvet.

Jeg skal ikke som foregående ærede ordførere komme med betragtninger over, om det er den rigtige fremgangsmåde eller det rigtige tidspunkt, de ærede forslagsstillere har valgt, men nu er sagen til debat, og jeg håber ikke, at den højtærede minister vil tage mig det ilde op, at jeg stiller nogle spørgsmål for derigennem at få mulighed for at foretage en bedømmelse af, om, som jeg sagde før, alle hensyn er taget.

Inden jeg kommer med spørgsmålene, vil jeg gerne stærkt pointere, at når det gælder ekspropriation til forsvaret, er jeg og mit parti absolut positivt indstillet, fordi det her drejer sig om et organ, samfundet har, til brug om nødvendigt mod den eller dem, som vil krænke og i værste fald underkende vor frihed og ejendomsret. En sådan positiv indstilling over for vort forsvar er der efter min mening mange der har, og det er værdifuldt, at denne ikke bliver svigtet.

I relation hertil er det sikkert nyttigt at erindre sig, at der er mange samfundsborgere, der er forsvarsvenlige, er der sikkert endnu flere, der ønsker den private ejendomsret respekteret. Når flere hundrede ejendomsbesiddere bliver berørt af en ekspropriationssag, er det klart, at der ofte kommer en stemning i andre kredse af befolkningen, som ikke direkte berøres af ekspropriationen, en stemning, der er pisket op og mere betonet af følelser end af realiteter. Man tager stilling til en sag, som man har noget på afstand, men glemmer at se på sagen fra alle synsvinkler. Det minder mig lidt om de medborgere, der, så længe de bor i en by og ingen jord har personligt, ofte er talsmænd for, at offentligheden ikke må

[Bækgaard.]

formen adgang til naturen, men køber samme mennesker et stykke jord, er de ofte de første til at sætte adgang forbudt-skilte op, noget, som jeg tror ligger fjernt fra os, der har rod på landet og bor dér.

Jeg ønsker at fremdrage disse synspunkter, fordi de har nogen tilnytning til mit første spørgsmål til den højtærede minister, som angår de ca. 6.000 ha jordareal, som klitvæsenet ejer i de områder, hvor ekspropriationen ønskes foretaget. Er der fra forsvarets side gjort alt muligt for at undersøge, om ikke netop disse arealer eller blot nogen af dem kunne bruges? Jeg er selvfølgelig klar over, at klitvæsenet har sine betænkeligheder ved at åbne sine arealer for militære øvelser, da klitvæsenets fornemste opgave vel er at forhindre sandflugt, og det er f. eks. kørsel med kampvogne og granatnedslag ikke befordrende for. Men her må det være en opgave at gøre klitvæsenet opmærksom på, at med den befolkningstilvækst, der er i vort samfund, kan klitvæsenets område ikke vedblivende være utilgængeligt for offentligheden og samfundets organer i øvrigt. De små skader, der eventuelt vil forekomme som følge deraf, må der kunne skaffes udvej for at udbedre. Det er et problem, som vi, der har jord langs hovedveje o. lign., kender lidt til, og vi drømmer da ikke om at formene offentligheden adgang til camping o. lign., selv om det gennem årene ofte koster os adskillige afgrødenheder og arbejdstimer. Jeg kan helt slutte mig til det, det ærede medlem hr. Foged sagde om, hvorvidt dette spørgsmål er undersøgt med hensyn til klitvæsenets arealer.

Mit spørgsmål nummer 2 er nærmest udsprunget af et forlydende — nu skal man jo ikke altid lægge så stor vægt på dem — som går ud på, at med den stærke udvikling, der er i forsvarets våbenarter, skulle behovet for at råde over store øvelsesområder om ganske få årtier være svindende. Er der noget herom, højtærede minister? Såfremt der er noget herom, får det mig til at tænke på det NATO-samarbejde, der foregår, og som vi i vort parti tillægger stor betydning. Muliggør det samarbejde så ikke, at de militære øvelser, der kræver store øvelsesarealer, kan foregå i fælles NATO-øvelser på dertil egnede arealer? I vor tekniske tids-

alder betyder transport af militært mandskab og materiel jo forholdsvis lidt i forhold til store ekspropriationer.

Og som et sidste spørgsmål: såfremt ekspropriation i dette tilfælde er helt nødvendig, vil den højtærede forsvarsminister så drage omsorg for, at de ekspropriationsramte får en forholdsvis lang tidsfrist til at afstå deres ejendomme? Jeg bor nemlig ikke så langt fra et andet stort militært område, Borris, og fra den ekspropriation, der sidst blev foretaget dér, ved jeg, at der er mennesker, som ugentlig foretager en køretur om ad deres gamle hjem. Selv om de ikke er flyttet langt væk, så føler de alligevel så stærk tilknytning til deres oprindelige hjem, at de uvilkårligt drages derhen. Eksemplet viser klart, at foruden ejendomsretten er der i mange tilfælde en stærk følelsesbetonet tilknytning til stedet, især hos lidt ældre ejere, der har overtaget f. eks. en slægtsgård.

Jeg skal ikke yderligere uddybe disse emner; det har det ærede medlem hr. Skræppenborg-Nielsen jo både poetisk og følelsesbetonet gjort. Men når det ærede medlem for en gangs skyld vil tale danske bønders sag, så lytter jeg til det i forventning om, at det må ske igen senere hen.

Til slut vil jeg gerne sige, at mine spørgsmål ikke skal opfattes som en slags ultimatum, hvoraf f. eks. mit partis stilling vil afhænge — slet ikke. Men som jeg sagde før, så anser vi en sag som denne, der mere eller mindre berører os alle i samfundet, for at være så vigtig, at alle muligheder nøje bør undersøges og vurderes.

Vi kan i mit parti ikke tilslutte os det foreliggende forslag, men vi kan tilslutte os det, de ærede medlemmer hr. Lysholt Hansen og hr. Foged udtalte om, at sagen bør have alle muligheder for at blive grundigt undersøgt.

Forsvarsministeren (Victor Gram): Jeg vil gerne takke de ærede ordførere, som har givet tilslutning til, at denne sag forhandles videre, hvor den naturligt hører hjemme, i finansudvalget, og at man dér nøje overvejer alle de problemer, som rejser sig i forbindelse med gennemførelse af en sådan sag.

Jeg vil gerne give udtryk for, at jeg naturligvis ikke er ukendt med de mange

[Forsvarsministeren.]

og komplicerede problemer, der rejser sig i forbindelse med en sag af denne art, og jeg vil også understrege, at jeg for mit vedkommende — og det gælder også forsvaret — i forsøget på at løse de opgaver, vi nu er sat til at løse i, jeg havde nær sagt vort daglige arbejde, så længe det overhovedet er praktisk muligt, naturligvis vil tage hensyn og forsøge at forhandle os til rette om de løsninger, som skal være gældende ud i fremtiden, og som skal danne det grundlag, hvorpå vi skal udføre vort daglige arbejde. Det er et synspunkt, som vi er stærkt interesseret i, og som også vil komme frem under de fortsatte forhandlinger om dette spørgsmål. Jeg vil generelt erklære, at jeg fortsat er meget villig til at undersøge og endevende alle de problemer, der kan rejses i denne forbindelse.

Vedrørende de mere konkrete spørgsmål, der er blevet rejst, må jeg måske bede det ærede medlem hr. Skræppenborg-Nielsen undskylde, at jeg ikke går ind i en principdebat: forsvar eller ikke forsvar. Jeg synes, det ærede medlem dramatiserede situationen en smule, men det skal jeg i og for sig ikke bebrejde ham. Han er eksponent for en politik, som jeg ikke kan acceptere, som jeg ikke kan godkende, og jeg finder ingen anledning til at gå ind i en debat om de principielle spørgsmål, der ligger her.

Mit partis stilling til forsvaret er klart tilkendegivet ved vor medvirken til forsvarsforliget i 1960, og den rent praktiske situation, jeg for mit vedkommende står i, er simpelt hen den, at jeg må forsøge at opfylde, jeg havde nær sagt konsekvenserne af det forsvarsforlig, der i sin tid blev indgået; og som jeg gav udtryk for i mit første indlæg, får forsvaret, efterhånden som det nye materiel tilgår, mere komplicerede opgaver at løse og dermed også problemet om øvelsespladser.

Jeg vil dog sige til det ærede medlem hr. Skræppenborg-Nielsen, som mente, at dette område, lidt dramatisk sagt, i fremtiden ville gå tabt for mennesker og dyr, at det er mit indtryk, at de militære øvelsesområder — det gælder også i høj grad det område, vi har i Oksbøl — ikke går tabt som rekreativt område for mennesket. Der er åben adgang bortset fra de tider, da der er skarpskydninger. Og med hensyn til dyrene

så er der ingen steder i Danmark, hvor dyrene trives så godt som netop på forsvarsarealer. Der er de langt mere fredet end på de privatejede områder.

Jeg tror derfor ikke, at en ekspropriation af denne art og til det formål, som her er angivet, på afgørende måde vil gribe ind i arealets natur og udseende og i dets mulighed for at blive anvendt af civilbefolkningen i rekreativ henseende. I hvert fald er det helt sikkert, at hvis arealerne i stigende grad udbygges med sommerhuse, er de tabt for alle andre end netop dem, der ejer sommerhusene.

Det er altså ikke nogen tragedie, der er tale om i denne henseende; det er en proces, som vi har oplevet i så mange andre tilfælde, og som man kan beklage, men som er en konsekvens af den politik, det høje ting med så overvældende flertal har besluttet.

Med hensyn til det konkrete spørgsmål om dansk-tyske øvelser vil jeg gerne sige, at vi er jo medlem af NATO, og det er Vesttyskland også, og det er derfor klart, at vi holder fællesøvelser, både på stabsplan og med mandskab. Det er klart, at der også i Oksbøl vil blive holdt NATO-øvelser med deltagelse af flere NATO-lande ganske som andre steder i landet, hvad enten det er på søen, i luften eller på land; men jeg vil gerne understrege — for at der ingen tvivl skal være om denne sag — at udvidelsen af Oksbøl har intet som helst at gøre med eventuelt kommende fælles tysk-danske øvelser på dansk område.

Det ærede medlem hr. Foged gav udtryk for — hvad jeg gerne vil sige ham tak for — at forsvaret skal have de bedst mulige betingelser. Jeg er glad for dette tilsagn; ud fra det grundlag tror jeg vi kan snakke os til rette om tingene.

Jeg tror, det ærede medlem har misforstået mig en lille smule med hensyn til det citat af min tale, han kom med: at erhvervelsen er uundgåelig. Det ærede medlem nøjedes med denne korte formulering. Jeg sagde: erhvervelsen er imidlertid uundgåelig, såfremt man skal udbygge forsvaret på det grundlag, der blev lagt ved forsvarsforliget i 1960. Dermed være naturligvis ikke sagt, at der ikke kan drøftes forskellige ting i forbindelse med erhvervelsen — det er jo alt det, vi snakkede om i formiddags i

[Forsvarsministeren.]

finansudvalget, og som jeg går ud fra at vi kommer til at snakke en del om i den kommende tid. Det, jeg har sagt hermed, er ikke at forstå som et punktum, som om jeg ville sige, at erhvervslivet skal ske ganske konsekvent efter den plan, jeg har forelagt — og dermed ikke videre snak. Det ville ikke ligne mig at komme med et ultimatum af denne karakter; det ærede medlem har altså delvis misforstået denne udtalelse.

Hvad angår spørgsmålet om klitrealernes udnyttelse — det ærede medlem hr. Bækgaard var også inde på dette spørgsmål — vil jeg gerne sige, hvad jeg også gav udtryk for før, at klitrealerne, plantagearealerne allerede i dag i realiteten udnyttes fuldt ud. Hvis vi skal udnytte mere — og det kan man naturligvis diskutere — må man eventuelt fælde visse plantageområder, men så må vi tage op til overvejelse konsekvenserne af en sådan fældning, og klitdirektoratet mener, at der i så fald vil være risiko for sandflugt og andre ubehageligheder, hvad vi naturligvis må tage med i betragtning. Jeg har ikke megen forstand på klitvæsen og sådanne arealers betydning, så jeg er nødt til at holde mig til de sagkyndiges udtalelser på det punkt, og skovrider Bjerkes udtalelse om, at skadevirkningerne vil udslette sig selv efter få års forløb, er sikkert rigtig — det tror jeg gerne. Men det problem, vi står over for, er, at dér, hvor vi kører, dér kører vi, om ikke daglig så i hvert fald jævnligt; det betyder, at arealerne overhovedet ikke får ro til at forny sig i form af ny beplantning eller ny tilvækst, og det betyder igen, at de områder, de arealer, hvor vi kører og kører jævnligt, hele tiden vil være opkørt og ligge brak; og så vil der kunne opstå fare for sandflugt — det er i hvert fald den måde, jeg har forstået tingene på.

Hvad angår arealernes anvendelse til rekreativt område, vil det af hensyn til det sikkerhedsmæssige være nødvendigt, at der

for det største områdes vedkommende, hvor der kan være tale om en farezone, sker en afspærring, når vi har skarpskydninger; men bortset fra de tidspunkter, hvor der er skarpskydninger, er det givet, at disse områder, i hvert fald ud fra vort synspunkt, skal være helt åbne og helt tilgængelige for civilbefolkningen. Og det vil de være det meste af tiden. Så vidt jeg husker, nævnte man under besøget i Oksbøl, at total afspærring kun havde været gennemført nogle ganske få dage i løbet af et helt år, og det vil jeg sige, at den største del af tiden kan arealerne anvendes.

Jeg har også givet udtryk for, at spørgsmålet om at indskrænke eller afskaffe skydningerne i weekenderne vil jeg tage op til overvejelse ud fra et positivt synspunkt, i hvert fald om det ikke er muligt at begrænse dem til meget snævre områder og områder, der rekreativt mæssigt ikke har så forfærdelig stor værdi. Jeg vil dog gerne sige — for at det skal være sagt — at det jo ikke er uden fare at færdes på et militært areal, som anvendes til skarpskydninger, oven i købet med svært artilleri. Det kan ikke undgås, at der en gang imellem kommer en forsager, og finder man ved at trampe rundt i terrænet en sådan forsager og begynder at lege med den, kan en katastrofe meget let indtræffe. Vi ønsker at gøre opmærksom på, at der kan være en yderst alvorlig fare forbundet med at færdes i netop de områder; men hvis man er parat til at tage den risiko med i løbet, skal vi ikke stille os hindrende i vejen for, at der åbnes større adgang eller i alt fald adgang i samme omfang som tidligere til terrænet — og Oksbøl har jo hidtil været frit undtagen under selve skarpskydningerne.

Over for det ærede medlem fru Grethe Philip, som nævnte udflytningen, vil jeg gerne i forlængelse af det, jeg sagde i indledningen, give udtryk for, at vi fra forsvarssiden er meget interesseret i at kunne flytte ud; vi har absolut ikke nogen modvilje imod det; vi er bare interesseret i at få muligheder for at søge ud. I samme omfang,

[Forsvarsministeren.]

som vi kan det, skal vi ikke blive hængende i København med mange af vore områder.

Jeg vil også gerne sige til det ærede medlem, for at det også skal være sagt i denne forbindelse, at det spørgsmål, det ærede medlem ved anden lejlighed har rejst over for mig, om fredning af visse områder, er vi særdeles positivt interesseret i. Jeg skal nævne, at den højtærede minister for kulturelle anliggender og jeg selv har nedsat et fælles udvalg, hvis opgave er at gennemgå alle forsvarrets terræner og øvelsespladser for at finde alle de områder frem, som egner sig til fredning, eller som man ønsker fredet under den ene eller den anden form. Vi er særdeles villige til at sikre sådanne områder, også de dele af Oksbølområdet, som det ærede medlem i særlig grad har omtalt.

Endelig må jeg måske gøre et par enkelte bemærkninger til det ærede medlem hr. Bækgaard. Jeg tror, jeg allerede i princippet har besvaret flere af de ting, det ærede medlem var inde på, og kan måske nøjes med to enkelte bemærkninger. Det ærede medlem spurgte, om ikke den tekniske udvikling for forsvar vil medføre, at der kun er nogle få årtiers brug for de store arealer. Jeg skal nok vogte mig for atspå om den våbentekniske udvikling; den har jo givet adskillige overraskelser i den sidste menneskealder; og hvad der kan komme i den næste menneskealder, er der jo ingen der ved. Men jeg tror nu, at hvis der sker en stærkere våbenteknisk udvikling end den, vi er inde i for øjeblikket, betyder det snarere, at man — som det faktisk er situationen i dag — går tilbage, jeg havde nær sagt til de mere primitive våben. Derfor tror jeg, at langt ud i fremtiden vil der være brug for de arealstørrelser, som efter vor vurdering i dag er nødvendige, og det vil efter min opfattelse, så langt man kan vurdere ud i fremtiden, ikke være forkert disposition at foretage den ekspropriation, der her er tale om.

Vi er naturligvis interesseret i at give rimelige afviklingsmuligheder for dem, der ved ekspropriation skal afstå deres ejendomme, og jeg tror, at vi nemt kan snakke os til rette om afviklingsterminer, som kan passe begge parter. Vi kan måske også, i det omfang der eventuelt er mulighed for det — og det er der på visse områder — tale sammen om eventuelle forpagtningsordninger, der

kan indgå som led i en afvikling for dem, der i særlig grad måtte ønske at forblive, og hvis område er sådan placeret, at en forpagtning vil være naturlig.

Endelig vil jeg gerne slutte med en enkelt bemærkning til det ærede medlem hr. Foged, der var inde på, hvorfor vi ikke på et tidligere tidspunkt havde kunnet snakke os til rette om de former, hvorunder en ekspropriation ved Oksbøl kunne finde sted. Det kan naturligvis diskuteres, hvilke former der skal anvendes. Jeg vil dog gerne gøre opmærksom på, at vi fra forsvarrets side allerede i sommeren 1962 har ført forhandlinger, således at en række myndigheder og personer, herunder de i forslaget berørte 2 kommuner, er blevet orienteret om forslagets omfang og art ved en række møder, efterfulgt af omtale i dagspressen. Det vil altså sige, at der allerede på et meget tidligt tidspunkt har været ført omfattende forhandlinger og drøftelser om dette problem, således at man ikke med rimelighed kan påstå, at vi er gået stille med dørene eller har søgt at luske os frem i denne sag, men at vi åbent og på et meget tidligt tidspunkt er gået ind i drøftelserne af spørgsmålet.

Jeg vil endnu en gang gerne takke de ordførere, der har givet udtryk for tilslutning til, at dette spørgsmål behandles videre i finansudvalget, hvor jeg naturligvis, når som helst det måtte ønskes, er til rådighed for fortsatte drøftelser.

Ordføreren for forslagsstillerne (Skærpenborg-Nielsen): Jeg vil gerne sige tak for den debat, der har været ført om vort forslag. Desværre er jeg jo ikke i den situation at kunne takke hverken for en bred eller mindre bred tilslutning til det forslag til folketingsbeslutning, vi har fremsat, og det er vi naturligvis meget, meget ked af.

Jeg har alligevel et par ganske få bemærkninger til det, der har været anført her under debatten. Nu har vi så fået at vide af den højtærede forsvarsminister, at ekspropriationerne ved Oksbøl er uundgæelige, og de er altså uundgæelige, selv om man nu foretager en fortsat undersøgelse af forskellige spørgsmål i finansudvalget, og det er der så heller ikke noget at gøre ved. Det er tragisk for den befolkning, det drejer sig om, og det er tragisk for mange andre ting.

Jeg har en enkelt bemærkning til det ære-

[Skræppenborg-Nielsen.]

de medlem hr. Lysholt Hansen, som begyndte med at citere lidt mere af Aakjær, end jeg havde gjort. Når jeg ikke tog de to linjer med, som det ærede medlem hr. Lysholt Hansen her citerede, skyldtes det, at jeg gik ud fra, at der også i dette område er sket en vis velstandsstigning i de senere år.

Det ærede medlem hr. Lysholt Hansen sagde bl. a., at jeg i finansudvalget havde haft god anledning til at opfordre den højtærede forsvarsminister til at trække sit forslag tilbage. Ja, det erkender jeg, og jeg har for øvrigt gjort afbigt for det i finansudvalget også før denne debat; men må jeg have lov til at sige, at i alle tilfælde vil det ærede medlems bemærkning kun kunne tages som en formel betragtning; jeg havde i hvert fald ikke drømt om, at de øvrige partier i finansudvalget ville have givet tilslutning til mit forslag.

Så kom det ærede medlem hr. Lysholt Hansen også ind på den ekspropriationslov, som tinget vedtog for ikke så lang tid siden, og som mit parti også var med til at vedtage. Ja, vi er naturligvis stadig villige til at tage medansvaret for denne lov. Jeg synes bare ikke, det ærede medlem skal sætte denne lov i forbindelse med det spørgsmål, vi her har rejst. Vi vedkender os vort ansvar for denne ekspropriationslov; den har vi ikke noget imod. Vi har heller ikke noget imod, når ekspropriationerne skal gennemføres ved Oksbøl, at de bliver gennemført efter denne lov, men vi er imod selve ekspropriationerne, og det er vist noget andet.

Jeg vil også gerne takke den højtærede forsvarsminister for det svar, han gav mig med hensyn til dansk-tyske fællesøvelser. Nu siger den højtærede forsvarsminister, at der bliver ikke tale om tyske øvelser, der bliver derimod tale om NATO-øvelser. For mig er det svært at se forskellen, da Tyskland er medlem af NATO.

Så lige til sidst en bemærkning til det ærede medlem hr. Jørgen Jensen, der også omtalte, at dette forslag lige så godt kunne have været til behandling i finansudvalget. Jeg vil bare lige gøre opmærksom på, at vi i folketingets finansudvalg tidligere i et par tilfælde har ført indgående drøftelser om forslag fra forskellige ministre, og at disse

forslag, inden afgørelse blev truffet, kom til behandling her i folketinget.

Grethe Philip: Jeg takker for den højtærede ministers bemærkninger om ministerens meget velvillige indstilling over for en snarlig udflytning fra København.

Jeg vil også gerne takke den højtærede minister, fordi han gav udtryk for stor velvilje over for spørgsmålet om fredning af visse arealer inden for Oksbølområdet, men jeg vil dog gerne have dette præciseret på et enkelt punkt. Kan ministeren her i dag give tilsagn om, at forsvarsministeriet vil tage initiativet til at få foretaget tinglysning af en fredningsdeklaration for området for den såkaldte gamle bronzealderskrænt, der er af betydelig kulturhistorisk værdi?

Forsvarsministeren (Victor Gram): Til det ærede medlem fru Grethe Philips sidste spørgsmål vil jeg gerne sige, at jeg venter, at det udvalg, ministeren for kulturelle anliggender og jeg selv har nedsat, også vil komme med en indstilling i dette spørgsmål, og skal på grundlag heraf tage det fornødne initiativ.

Hermed sluttede forhandlingen.

Sagens overgang til anden (sidste) behandling
vedtoges uden afstemning.

Lysholt Hansen: Jeg foreslår, at forslaget til folketingsbeslutning henvises til finansudvalget.

Aksel Larsen: Når mit parti har rejst denne sag i folketinget, er det naturligvis, fordi vi ønsker en folketingsafgørelse. Det er skik her i folketinget, at hvis en sag henvises til et udvalg, kommer den tilbage til tinget til fortsat behandling. Jeg går ud fra, at meningen med det ærede medlem hr. Lysholt Hansens forslag er, at når finansudvalget har haft sagen, skal den tilbage til folketinget til anden og sidste behandling og afstemning.

Første næstformand (From): Jeg vil gerne sige til det ærede medlem, at jeg betragter dette som en selvfølge.

Hermed sluttede forhandlingen om at henvise sagen til finansudvalget.

Lysholt Hansens forslag om at henvise forslaget til folketingsbeslutning til finansudvalget *vedtoges* uden afstemning.

Den næste sag på dagsordenen var:

Første behandling af forslag til lov om ændring af lov om kommunale valg.

(Lovforslaget (nr. 52) findes i tillæg A. sp. 769, fremsættelsen i tidenden sp. 1756).

Første næstformand (From): Sammen med denne sag foretages de under punkterne 6-8 på dagsordenen opførte sager, nemlig:

Første behandling af forslag til lov om ændring af lov om valg til folketinget.

(Lovforslaget (nr. 53) findes i tillæg A. sp. 793, fremsættelsen i tidenden sp. 1756).

Første behandling af forslag til lov om ændring i lov om valg til folketinget. (Mandatberegningen m. v.) [af Aksel Larsen m. fl.].

(Lovforslaget (nr. 51) findes i tillæg A. sp. 765, fremsættelsen i tidenden sp. 1766).

Første behandling af forslag til lov om ændring af valgretsaldere til folketinget [af Aksel Larsen m. fl.].

(Lovforslaget (nr. 50) findes i tillæg A. sp. 763, fremsættelsen i tidenden sp. 1768).

Lovforslagene sattes til forhandling.

Indenrigsministeren (Hans Hækkerup): Det ærede medlem hr. Aksel Larsen har på sin gruppes vegne fremsat forslag til lov om ændring af valgretsaldere til folketinget, et forslag, der er nyt, og dernæst forslag til lov om ændring i lov om valg til folketinget. (Mandatberegningen m. v.), et forslag, der er en genganger og indeholder tanker, som det ærede medlem og hans gruppe tidligere har gjort sig til talsmænd for. Jeg skal på regeringens vegne knytte nogle ganske få bemærkninger til disse forslag.

For så vidt angår forslag til lov om ændring af valgretsaldere, vil jeg minde

om, at vi i løbet af de sidste 12 år 2 gange har nedsat valgretsaldere, først i 1953 til 23 år og derefter i 1961 til 21 år. Når det ærede medlem nu har rejst sagen, forstår jeg, at baggrunden herfor er den beslutning, der blev truffet i Nordisk Råd under den 12. session i Stockholm i februar i fjor, hvor rådet med et spinkelt flertal på 29 mod 27 vedtog en rekommandation til regeringerne om at tage spørgsmålet op. Må jeg minde om, at kun 2 af de danske delegerede i Nordisk Råd stemte for rekommandationen — den ene af de pågældende er ikke længere medlem af folketinget, hvilket dog ingen sammenhæng har med hans stilling til sagen i Stockholm — og alle de øvrige danske delegerede stemte imod.

Jeg stiller det spørgsmål til det ærede medlem, om han tror, han bag sig har et krav i befolkningen om en sænkning nu af valgretsaldere. Det ærede medlem bør i så henseende studere de folkeafstemninger, vi allerede har haft omkring valgretsaldere. Jeg for min del tror ikke, at vi står over for et sådant folkekrav, og finder det ikke i øjeblikket rimeligt at rejse et sådant spørgsmål. Jeg finder i øvrigt, at valgretsaldere må have en nærmere forbindelse med den myndighedsalder, der råder her i landet. Bliver der senere tale om en ændring på dette punkt, rejser spørgsmålet om valgretsaldere sig naturligt for os.

Må jeg om det andet forslag blot sige følgende: vi gennemførte i 1961 lempelser i spærreklausulerne, og vi har foreløbig kun erfaringer for disse lempelsers virkninger fra valget i 1964. Hvis det forslag, det ærede medlem nu har fremsat, havde været gældende, da vi havde valget i 1964, ville det have indebåret, at blot et parti havde fået 15.037 stemmer i et af de 3 områder, ville dette parti være blevet repræsenteret i folketinget. Dette ville ved 1964-valget have indebåret, at retsforbundet havde fået to mandater i folketinget. Det havde derimod ikke hjulpet kommunisterne.

Jeg finder ikke, at tiden er inde til yderligere lempelser af spærreklausulerne, og jeg vil over for krav om en sådan lempelse anføre det synspunkt, at det bør være et naturligt krav, at et parti enten kan opnå et kredsmandat eller kan demonstrere en nogenlunde bred tilslutning landet over.